

ÚMLUVA ZE SANTIAGO DE COMPOSTELA V 11 OTÁZKÁCH A ODPOVĚDÍCH

ÚMLUVA ZE SANTIAGO DE COMPOSTELA V 11 OTÁZKÁCH A ODPOVĚDÍCH

Obchodování s lidskými orgány je celosvětovým problémem, který porušuje základní svobody, lidská práva a lidskou důstojnost. Představuje přímou hrozbu pro zdraví jednotlivců i veřejnosti, jejich integritu, svobodu a často i samotné životy. Obchod s lidskými orgány ohrožuje právo na život zakotvené v Evropské úmluvě o lidských právech (ETS č. 5). Incidenty související s obchodováním s lidskými orgány v transplantačním systému podkopávají důvěru veřejnosti v dárcovství orgánů, jeho regulaci ze strany veřejných institucí i ve zdravotnický systém. Aby bylo možné tento jev zastavit, je prvním krokem kriminalizace činností spojených s obchodem s orgány. To je hlavní cíl Úmluvy Rady Evropy proti obchodování s lidskými orgány (CETS č. 216), známé jako **Santiagská úmluva**.

Tato inovativní úmluva, která vstoupila v platnost 1. března 2018, vyzývá k prevenci a potírání obchodování s lidskými orgány a k ochraně obětí. Také usnadňuje spolupráci na národní i mezinárodní úrovni s cílem bojovat proti těmto nezákonným aktivitám.

Vzhledem k **přeshraniční povaze obchodování s orgány**, které nerespektuje hranice států, **posiluje každá další ratifikace schopnost úmluvy předcházet a bojovat proti tomuto nebezpečnému jevu**, jenž představuje přímou hrozbu pro veřejné zdraví. Váš parlament a vaše země by se připojením k úmluvě staly jejími smluvními stranami a získaly by tím nejen ochranu vlastních občanů, ale také posílení základních hodnot mezinárodních lidských práv.

Tato brožura ve formátu otázek a odpovědí představuje **11 klíčových témat**, která jsou důležitá pro pochopení fungování Santiagské úmluvy:

1. Co je Santiagská úmluva?
2. Proč by se měla každá země k úmluvě připojit a jaké výhody to přináší?
3. Které země mohou úmluvu ratifikovat?
4. Jaký je věcný rozsah působnosti úmluvy?
5. Jaké jsou účel a cíle úmluvy?
6. Proč úmluva Rady Evropy?
7. Jaké činy jsou podle úmluvy kriminalizovány?
8. Jak úmluva pomáhá těmto trestným činům předcházet již v počáteční fázi?
9. Jak úmluva pomáhá chránit oběti obchodování s lidskými orgány?
10. Co je Santiagský výbor?
11. Jaký je rozdíl mezi obchodováním s lidskými orgány a obchodováním s lidmi za účelem odebrání orgánů?

Zkratky

- **CDBIO:** Řídící výbor pro lidská práva v oblasti biomedicíny a zdraví
- **CDPC:** Evropský výbor pro trestněprávní otázky
- **CD-P-TO:** Evropský výbor pro transplantace orgánů

Co je Santiagská úmluva?

Rada Evropy připravila úmluvu, která představuje vůbec první právně závazný mezinárodní nástroj v oblasti trestního práva zaměřený na boj proti obchodování s lidskými orgány: Santiagskou úmluvu. Úmluva si uvědomuje, že obchod s orgány je porušením lidských práv a představuje vážnou hrozbu pro zdraví a právo na život. Poskytuje **jasnou právní definici** obchodování s orgány a vytváří pevný a komplexní **právní rámec** pro účinný boj s touto praxí.

Úmluva sleduje tři hlavní cíle:

- ▶ předcházet a bojovat proti obchodování s lidskými orgány prostřednictvím kriminalizace;
- ▶ chránit práva obětí trestných činů stanovených touto úmluvou;
- ▶ usnadnit spolupráci na národní i mezinárodní úrovni v boji proti obchodování s lidskými orgány.

Úmluva usiluje o potírání obchodování s orgány tím, že **kriminalizuje** a zajišťuje stíhání celého řetězce trestné činnosti spojené s tímto fenoménem. Podporuje **preventivní opatření**, zejména zajištění transparentního transplantačního systému a **zákaz reklamy** na obchodování s lidskými orgány. S ohledem na specifickou situaci a zranitelnost dárců a příjemců orgánů, kteří se stávají oběťmi obchodování, úmluva poskytuje ochranná opatření, jako je pomoc při odškodnění, náhrada škody, přístup k informacím, podpora, právní pomoc a ochrana pro ty, kteří utrpěli zjevnou újmu. Úmluva rovněž podporuje **mezinárodní spolupráci** při vyšetřování a stíhání, včetně trestných činů spáchaných v zahraničí. Je **otevřena i státům, které nejsou členy** Rady Evropy, aby se posílilo celosvětové úsilí v této oblasti. Součástí je i monitorovací mechanismus, který dohlíží na provádění úmluvy, zajišťuje výměnu informací a podporuje osvědčené postupy.

Proč by se měla k úmluvě připojit každá země a jaké výhody to přináší?

Globální kriminalita vyžaduje globální koalici, která jí bude předcházet a bude ji potírat

Obchodování s lidskými orgány je přeshraniční trestná činnost, do níž jsou zapojeny organizované zločinecké sítě. Žádná země není vůči tomuto riziku imunní, bez ohledu na to, jak účinné má své vnitrostátní kontrolní mechanismy. Legislativa musí zohlednit, že vysoké zisky a obtížná odhalitelnost těchto trestných činů přitahují kriminální skupiny, které využívají zranitelné populace, zejména v regionech s omezeným přístupem ke zdravotní péči. Zároveň je nutné brát ohled na práva a potřeby pacientů čekajících na transplantaci v jakékoli zemi. Boj proti této hrozbě vyžaduje silnou mezinárodní spolupráci na ochranu základních práv, zejména práva na život.

Společný právní rámec pro stíhání

Santiagská úmluva je první závazná mezinárodní smlouva výslovně zaměřená na obchodování s lidskými orgány. Zavádí jednotný právní rámec a vztahuje se na obchodování s lidskými orgány za účelem transplantace i pro jiné účely, stejně jako na jiné formy nezákonného odběru a nezákonné transplantace. Úmluva vyzývá ke kriminalizaci a stíhání celého řetězce trestných činů spojených s obchodováním s orgány.

Sdílení silných stránek, odborných znalostí a mezinárodní spolupráce

Boj proti obchodování s orgány je často ztěžován nedostatečnou koordinací mezi jednotlivými aktéry: zdravotnickými orgány, policejními složkami, justicí a mezinárodními organizacemi. Úmluva usnadňuje národní i mezinárodní spolupráci, a to podporou výměny informací a spolupráce mezi státy, které jsou jejími smluvními stranami. Úmluva podporuje spolupráci při vyšetřování a soudních řízeních týkajících se těchto trestných činů a poskytuje nástroje potřebné pro právní spolupráci.

Výbor smluvních stran, zřízený touto úmluvou, hraje klíčovou roli při zlepšování politik a zajišťuje výměnu informací a osvědčených postupů mezi smluvními stranami s cílem zlepšovat jejich postupy v této oblasti.

Které země mohou úmluvu ratifikovat?

Žádná země nedokáže sama bojovat proti obchodování s lidskými orgány, protože tento trestný čin nerespektuje státní hranice. Rada Evropy považuje za společnou odpovědnost celosvětového společenství tento jev vymýtit. Proto je přistoupení k úmluvě otevřeno **všem zemím světa**, které chtějí k tomuto důležitému cíli přispět – bez ohledu na to, zda jsou, či nejsou členy Rady Evropy. Tato úmluva nebyla zamýšlena pouze pro Evropu. Kromě členských států Rady Evropy ji ratifikovala také Kostarika.

S každou další ratifikací se zvyšuje schopnost úmluvy předcházet trestným činům spojeným s obchodováním s lidskými orgány a bojovat proti nim. Přistoupení k úmluvě má zásadní význam pro mezinárodní společenství, protože podporuje užší a efektivnější spolupráci mezi státy v boji proti obchodování s lidskými orgány — jevu, který nevyhýbá žádné zemi.

Jaký je rozsah působnosti úmluvy?

Santiagská úmluva se vztahuje na:

- obchodování s lidskými orgány za účelem transplantace nebo pro jiné účely;
- jiné formy nezákonného odběru nebo nezákonné transplantace lidských orgánů.

Jaké jsou účel a cíle úmluvy?

Účel a cíle úmluvy jsou rozmanité a tvoří součást globálního a spolupracujícího přístupu k boji proti obchodování s lidskými orgány. Úmluva usiluje o vytvoření **harmonizovaného trestněprávního rámce**, který umožní smluvním státům účinněji řešit tento závažný trestný čin představující přímý útok na lidskou důstojnost a právo na život.

Hlavním účelem úmluvy je předcházet obchodování s lidskými orgány a bojovat proti němu. K dosažení tohoto cíle se opírá o čtyři základní pilíře, často označované jako 4 „P“:

- **Prevention (Prevence):** Zahrnuje zavádění opatření k zabránění rozvoje obchodování, například přísnou regulaci a podporu legálního dárčovství orgánů, zlepšení sledovatelnosti (traceability) a zvyšování povědomí mezi zdravotnickými pracovníky i širokou veřejností o rizicích a etických otázkách souvisejících s obchodem s orgány.
- **Prosecution (Stíhání):** Úmluva vyžaduje, aby státy kriminalizovaly určité jednání představující obchod s orgány, jako je nezákonný odběr nebo transplantace ilegálně získaných orgánů. Zároveň podporuje posílení soudních a policejních kapacit, aby bylo možné pachatele těchto trestných činů účinně stíhat.

► **Protection (Ochrana):** Úmluva věnuje zvláštní pozornost právům obětí, zejména tím, že jim zaručuje přístup ke spravedlnosti, lékařské a psychologické pomoci a k mechanismům odškodnění. Úmluva je pevně zakotvena v respektu k základním právům, zejména k právu na život podle Evropské úmluvy o lidských právech.

► **Promotion (Podpora):** Úmluva podporuje spolupráci na národní i mezinárodní úrovni v boji proti obchodování s orgány — mezi příslušnými orgány, zdravotnickými systémy, justicí a bezpečnostními složkami.

Úmluva má v neposlední řadě posílit důvěru veřejnosti ve zdravotnické systémy. Stanovením jasných a přísných pravidel pro odběr a transplantaci orgánů pomáhá zaručit integritu a transparentnost těchto lékařských postupů a zároveň zajišťuje účinný dohled ze strany zdravotnických orgánů.

Proč úmluva Rady Evropy?

Rada Evropy se dlouhodobě zabývala absencí harmonizované mezinárodní legislativy, nedostatečně odrazujícími a nepřiměřenými sankcemi vzhledem k újmě způsobené jak pacientům, tak dárčům, a také zapojením přeshraničních zločineckých organizací. Na základě desetiletí zkušeností s vytvářením mezinárodních standardů se Rada Evropy rozhodla tuto situaci řešit kriminalizací obchodování s lidskými orgány.

Souvislosti

V roce 2009 odhalila studie Rady Evropy a Organizace spojených národů právní mezeru: stávající nástroje, jako je Protokol o předcházení, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zejména se ženami a dětmi (tzv. Palermský protokol), sice zahrnovaly obchodování s lidmi za účelem odebrání orgánů jako součást obchodování s lidmi, nikoli však na samotný obchod s orgány. Vzhledem k rostoucímu rozsahu tohoto jevu a jeho dopadu na lidská práva se ukázala potřeba specifického právního nástroje. Pod vedením Evropského výboru pro trestněprávní otázky (CDPC) byla tedy vypracována tato úmluva. Tento nástroj si klade za cíl konkrétně kriminalizovat obchodování s lidskými orgány, posílit ochranu obětí a zajistit účinnější právní reakci na tento trestný čin.

Výbor pro vypracování úmluvy

Pod vedením CDPC bylo vypracování úmluvy svěřeno Výboru expertů pro obchodování s lidskými orgány, tkáněmi a buňkami. Na této práci se podíleli zástupci členských i pozorovatelských států Rady Evropy, externí odborníci a různé orgány Rady Evropy, včetně

Parlamentního shromáždění, Řídícího výboru pro lidská práva v oblasti biomedicíny a zdraví (CDBIO) a Evropského výboru pro transplantace orgánů (CD-P-TO).

Úmluva vychází z významných mezinárodních nástrojů, zejména z Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluvy o lidských právech a biomedicíně (ETS č. 164), známé jako Oviedská úmluva, jejích dodatkových protokolů a Pokynů Světové zdravotnické organizace (WHO) pro transplantaci lidských buněk, tkání a orgánů.

Přijetí úmluvy

Úmluva, přijatá v Santiagu de Compostela ve Španělsku, byla otevřena k podpisu dne 25. března 2015 a vstoupila v platnost dne 1. března 2018.

Jaké činy jsou podle úmluvy kriminalizovány?

Úmluva kriminalizuje obchodování s lidskými orgány a další formy nezákonného odběru a nezákonné transplantace lidských orgánů. Vymezuje konkrétní trestné činy a stanoví povinnosti smluvních stran.

Trestné činy související s obchodováním s lidskými orgány, které jsou státy povinny kriminalizovat

- **Nezákonný odběr lidských orgánů:** odběr orgánů od žijících či zemřelých dárců je trestný, pokud je proveden bez svobodného, informovaného a konkrétního souhlasu dárce, nebo v rozporu s vnitrostátní legislativou, pokud jde o zemřelé dárce. Je zakázáno nabízet nebo přijímat finanční prospěch výměnou za darování orgánu.
- **Použití nezákonně odebraných orgánů pro účely implantace nebo jiné účely:** ať už pro transplantaci, nebo jiné účely, použití nelegálně získaných orgánů je kriminalizováno. Toto ustanovení cílí na osoby, které vědomě využívají orgány pocházející z obchodování.
- **Nezákonné oslovování, nábor, nabízení a požadování neoprávněných výhod:** zakázáno je oslovovat či verbovat dárce nebo příjemce za účelem finančního zisku. Nabízet nebo přijímat neoprávněné výhody s cílem ovlivnit zdravotnické pracovníky či veřejné činitele a usnadnit nelegální odběr nebo transplantaci orgánů.
- **Příprava, uchovávání, skladování, přeprava, převod, příjem, dovoz a vývoz nelegálně odebraných orgánů.** Úmluva pokrývá všechny fáze řetězce obchodování s orgány.

► **Pomoc, účastenství a pokus:** úmluva rozšiřuje trestní odpovědnost také na osoby, které, napomáhají, usnadňují, nebo pokusí se spáchat některý z výše uvedených činů, uznávajíc složitost a propojenost sítí obchodníků s orgány.

Další formy nezákonného odběru a transplantace, které sice nejsou povinné kriminalizovat, ale úmluva států k jejich trestnosti vybízí

- Odběr nebo implantace mimo právní rámec transplantačního systému.
- Nedodržení základních principů transplantační legislativy.

Jak úmluva pomáhá těmto trestným činům předcházet už v počátku?

Úmluva se nezaměřuje pouze na potírání trestných činů, ale klade důraz také na prevenci obchodování s lidskými orgány. Preventivní opatření jsou definována na národní i mezinárodní úrovni. Aby bylo možné obchodování s orgány účinně předcházet, je nezbytné, aby se strany zabývaly jeho základními příčinami.

Preventivní opatření na národní úrovni jsou:

- transparentní transplantační systém;
- spravedlivý přístup pacientů k transplantačním službám;
- odpovídající sběr, analýza a výměna informací souvisejících s trestnými činy;
- informování a školení zdravotnických pracovníků a veřejných činitelů;
- osvětové kampaně pro veřejnost;
- zákaz reklamy poptávající či nabízející orgány za finanční odměnu.

Strany úmluvy jsou povinny spolupracovat v maximální možné míře, aby zabránily obchodování s orgány. Je důležité, aby smluvní strany:

- podávaly zprávy monitorovacímu orgánu, Výboru smluvních stran, zřízenému úmluvou na její žádost, zprávy o počtu případů obchodování s orgány na jejich příslušných územích;
- určily národního korespondenta pro výměnu informací o obchodování s orgány.

Jak úmluva pomáhá chránit oběti obchodování s lidskými orgány?

Úmluva pomáhá chránit oběti obchodování s orgány prostřednictvím souboru opatření zaměřených na jejich zotavení a uznání jejich práv. Uznává fyzické, emoční i sociální utrpení, které oběti zažívají — nejen v důsledku nezákonného odebrání jejich orgánů, ale také v souvislosti s vykořisťováním a zneužíváním, jež s tím bývá spojeno. V tomto ohledu doplňuje mezinárodní nástroje týkající se obchodování s lidmi.

Článek 18 úmluvy je věnován ochraně obětí. Zavazuje každý smluvní stát přijmout legislativní a jiná opatření, která zajistí zejména:

- ▶ přístup obětí k relevantním informacím nezbytným pro ochranu jejich zdraví a práv;
- ▶ pomoc při fyzickém, psychologickém a sociálním zotavení;
- ▶ právo obětí na odškodnění od pachatelů.

Úmluva dále zaručuje, že práva a zájmy obětí budou respektována ve všech fázích trestního řízení. Stanoví také ochranu svědků, kteří svědčí (a případně i jejich příbuzných a dalších osob blízkých), aby je chránila před odvetou nebo zastrašováním.

Úmluva zavádí komplexní rámec, který zohledňuje právní, lékařské a sociální potřeby obětí, poskytuje jim komplexní podporu a posiluje jejich ochranu v boji proti obchodování s orgány.

Co je Santiagský výbor?

Santiagský výbor, známý také jako Výbor smluvních stran, je orgán odpovědný za monitorování účinného provádění úmluvy. Tvoří jej zástupci států, které úmluvu ratifikovaly, a členové různých specializovaných orgánů Rady Evropy, jako je Parlamentní shromáždění, CDPC, CDBIO a CD-P-TO. K účasti mohou být přizváni i pozorovatelé z mezinárodních organizací, oficiálních orgánů smluvních stran nebo občanské společnosti. Tato rozmanitost umožňuje multisektorový a multidisciplinární přístup, který je nezbytný pro účinné sledování.

Výbor smluvních stran má tři hlavní funkce, jak jsou definovány v článku 1 jeho jednacího řádu:

- ▶ sledovat provádění úmluvy;
- ▶ vyměňovat si informace, zkušenosti a osvědčené postupy;
- ▶ v případě potřeby měnit úmluvu.

Výbor smluvních stran sleduje uplatňování úmluvy členskými státy. V tomto rámci může navrhnout opatření ke zlepšení používání a provádění úmluvy, zejména prostřednictvím identifikace problémů, s nimiž se smluvní strany setkávají, nebo dopadů určitých výhrad. Výbor se může rovněž vyjádřit k jakékoli otázce týkající se uplatňování textu a učinit konkrétní doporučení pro dotčené státy, aby jim pomohl účinněji bojovat proti obchodování s orgány.

Výbor smluvních stran hraje zároveň klíčovou roli při výměně informací, zkušeností a osvědčených postupů. Usnadňuje shromažďování a analýzu relevantních údajů mezi smluvními státy s cílem posílit jejich schopnost předcházet obchodování s orgány a bojovat proti němu. Podporuje také sdílení informací o právním, politickém a technickém vývoji v této oblasti, přičemž v případě potřeby využívá odborných znalostí jiných výborů a orgánů Rady Evropy.

Jaký je rozdíl mezi obchodováním s lidskými orgány a obchodováním s lidmi za účelem odebrání orgánů?

Obchodování s lidskými orgány zahrnuje odebírání orgánů od žijících nebo zemřelých dárců bez platného souhlasu nebo povolení, nebo výměnou za finanční zisk či jiné výhody pro dárce nebo třetí stranu. Předmětem obchodování je tedy orgán samotný a — v závislosti na vnitrostátní legislativě — může být dárce za zisk z prodeje orgánu trestně odpovědný.

Obchodování s lidmi za účelem odebrání orgánů zahrnuje nábor, přepravu, předávání, ukrývání nebo přijímání osoby za účelem odebrání jejích orgánů nezákonnými prostředky, jako je použití síly, únos, podvod, klamání, zneužití moci nebo zneužití zranitelného postavení. Ačkoli se může zdát, že oběti s odebráním svých orgánů souhlasily, jejich souhlas je neplatný, pokud byl získán těmito nezákonnými prostředky. Podle Úmluvy Rady Evropy o boji proti obchodování s lidmi (CETS č. 197) by oběti obchodování s lidmi neměly být trestány za protiprávní činy, jako je přijetí platby výměnou za jejich orgán, pokud k tomu byly donuceny nezákonnými prostředky. V případě dětí je irrelevantní, zda byly použity nějaké nezákonné prostředky, protože jsou považovány za zranitelné vzhledem ke svému věku.

Mnoho obětí nelegálního odebírání orgánů je také obětmi obchodování s lidmi, protože tyto dva trestné činy se často překrývají.